

MINDERHEDEN, IDOLEN
EN HET GAT IN DE MARKT

jeugdboeken

Het is niet gebruikelijk, dat in Moer pas verschenen jeugdboeken worden besproken. Recensie van dit soort boeken heeft bij een positieve waardering al gauw de bijmaak van commerciële reclame; bij een negatieve waardering is het eigenlijk zonde van de pagina's die worden gevuld met het 'kraakverhaal'.

Maar het is niet, omdat het ongebruikelijk is, dat wij het nu toch doen. Ongeveer tegelijkertijd kregen wij twee stapeltjes jeugdboeken toegestuurd door twee verschillende uitgeverijen. Uit de begeleidende brieven kon afgelezen worden, dat het om boeken voor de tiener-leeftijd ging die een gat in de markt vulden. Welaan, iets voor de rubriek Leesvoer, of ...?

We wilden eigenlijk meer weten. Vullen deze boeken(series) wel echt een gat in de markt? En vooral waarmee wordt dit gat dan gevuld? We vroegen Chris Rippen, die in zijn praktijk op de nieuwe lerarenopleiding VL-VU veel met jeugdboeken werkt, of hij de twee stapeltjes met deze vragen in het achterhoofd eens wilde bekijken. En dat deed hij grondig.

Ideële lacune of commercieel gat?

'Nick is een autofreak. Samen met een vriend maakt hij oude auto's raceklaar. Een hobby die tot heel wat meer uitgroeit als Nick professionele coureurskwaliteiten blijkt te bezitten ...'

De enigszins ronkende omslagtekst van *Nicks grote race* door Bruce Carter, waarmee de uitgeverij Gottmer Titels voor Tieners-reeks opent, moet de aandacht trekken van een aparte categorie lezers. De begeleidende brief van de TT-redactie spreekt van een leeftijdsgroep waarvoor maar

weinig literatuur op de markt was en is: tieners vanaf een jaar of twaalf. Met name voor kinderen die 'niet graag en/of moeilijk lezen' is er niet veel keuze; volwassenenliteratuur komt (nog) niet aan de orde, kinderboeken zijn qua onderwerp niet geschikt meer en de weinige 'goede' tienerboeken zijn qua taal en thematiek vaak te ontoegankelijk. Om deze kinderen te behoeden voor de gebruikelijke vlucht in schriftromans, is Gottmer met hulp van een redactie de Titels voor Tieners-reeks begonnen. Hoewel de directe omgeving van dit gat in de markt mij wat onzorgvuldig beschre-

ven lijkt, zal ik mij bepalen tot de vraag hoe dit redelijk alternatief voor de meer triviale teksten er uitziet.

Nick Bailey, als verkoper van luxe doch vervallen auto's in dienst bij een onscrupuleuze garagehouder, bouwt in zijn vrije tijd met hulp van een technisch begaafde broodbezorger auto's om tot racewagens. Zijn verrichtingen in amateurwedstrijden bezorgen hem de aandacht en het geld van een industrieel. Het met diens middelen gevormde raceteam brengt na enkele mislukkingen Nick aan de top van de formule 1-racers. Het verhaal is in veel opzichten zó clichématig, dat het zich het beste bespreken laat in clichés. Het is, wat men noemt, een met vaart geschreven verhaal; die snelheid ligt soms zo hoog, dat zelfs een onervaren lezer zich kan verbazen over het gemak waarmee problemen opgelost, perioden overbrugd en idealen verwezenlijkt worden.

Het verhaal is op een conventionele manier onwaarschijnlijk, zoals zoveel 'jongensboeken' over dat of een vergelijkbaar onderwerp. Het verschilt in dit en andere opzichten eveneens weinig van de Michel-Vaillant-stripverhalen, op de Griekse profielen na.

Het onvermijdelijke en snel doorbrekende succes van de hoofdfiguur is karakteristiek voor het verhaal als jongensdroom, of beter jongensboekendroom. Door zijn verzet tegen de oneerlijke praktijken van zijn baas, waaraan ook nog enig fysiek geweld te pas komt, verzekert Nick zich van de sympathie van de lezer; de rest van het verhaal is hij dan ook voornamelijk racend en soms sleutelend aanwezig. Lezersverwachtingen worden daarin vooral bevredigd door toepassing van het procédé van de verrassende underdog. Een en ander is gesteld in gemakkelijk leesbare taal, vol gemeenplaatsen uit de sportverslaggeving en gepopulariseerde technische informatie.

Tussen deze herkenbare ingrediënten gaan anderssoortige motieven schuil. In enkele alinea's komt het fantasieloze burgermansmilieu ter sprake waaruit de hoofdpersoon afkomstig is. Hij heeft weinig contact met zijn televisiekijkende en theeschenkende ouders en voelt zich daardoor eenzaam. Zijn helper, de zich door zelfstudie opwerkende bakkersbediende, is afkomstig uit een zwak-sociaal gezin waarvan de vader door werkloosheid tot criminaliteit is vervallen. De summie-re aanduidingen door het verhaal heen zijn te schaars om de gelukkige ontknoping, veertien bladzijden voor het einde, te rechtvaardigen,

waarbij de vader op het rechte pad blijkt te zijn teruggekeerd als automonteur met wonderhanden, voornaamste hulp bij het vervolmaken van Nicks bolide, maar tot dan toe in die hoedanigheid niet eens in het verhaal genoemd.

Geld maakt in dit verhaal alles mogelijk. Het doorzettingsvermogen van de hoofdfiguren kan pas met steun van het grootkapitaal tot resultaten leiden en ook de dolende vader blijkt alleen weer goed terechtgekomen te zijn door de steun van de industrieel, die dan ook exentriek en bruusk mag zijn. Het geld wordt trouwens in beide gevallen uitsluitend verstrekt omdat de schenker ervan winstmogelijkheden ziet. Op zichzelf natuurlijk niets nieuws in de racewereld. Slechts één keer wordt daarop kritiek geleverd, waarna alle betrokkenen, inclusief de criticus, zich weer met plezier schikken in de situatie.

Deze trekjes geven aan het verhaal op sommige momenten een wat tweeslachtig karakter; de eerder genoemde eigenschappen domineren echter zo, dat de conventionele jongensboekendroom niet verstoord wordt.

Als het alleen de bedoeling van de Titels voor Tieners-redactie was om ca twaalfjarige kinderen die niet zo graag lezen, een boek te bieden dat voor hen aantrekkelijk lijkt, is zij geslaagd. Het gegeven is populair, de taal is aangepast en nergens stelt het boek de lezer voor problemen. Daarmee voorziet het in een reële behoefte en kan het een belangrijke functie vervullen. Aanbrengen en continueren van bereidheid tot en plezier in lezen door met name niet-gretige en weinig ervaren lezers tegemoet te komen in hun wensen en voorkeuren is een belangrijke voorwaarde voor het tot stand brengen van een zekere leesontwikkeling. Het oordeel van de volwassene over deze boeken is dan betrekkelijk onbelangrijk; het gaat om de waarde die een boek heeft voor een jeugdige lezer op een bepaald punt in zijn ontwikkeling. Uit de bespreking blijkt wel dat er het nodige aan te merken valt op inhoud en vorm van het verhaal, maar dat zijn dan constatering en oordelen vanuit het standpunt van (bijvoorbeeld) de didacticus: hij beoordeelt het jeugdboek om er greep op te krijgen teneinde er mee te kunnen omgaan in zijn leesonderwijs. Hij baseert dit oordeel op een zo volledig mogelijke analyse en beschrijving, waarin dat boek gezien is als gehéél en niet louter als literair object of opvoedingsmiddel, als spiegel van maatschappelijke verhoudingen of als bijdrage tot maatschappelijke

veranderingen. Hij constateert dan dat *Nicks grote race* zich niet of nauwelijks onderscheidt van de talrijke soortgenoten in dit genre en dat met dit boek niet een gat in de markt gevuld wordt maar een bestaande berg verhoogd. Hoewel het boek veel triviale trekken vertoont, wijkt het evenals zijn soortgenoten inderdaad af van de kioskliteratuur; of het daarvoor een redelijk alternatief vormt, valt te betwijfelen: het houdt de lezer even af van Cotton en Nick Carter, maar voert hem daar niet voorbij. Gezien vanuit de doelen van het leesonderwijs verschaft de aantrekkelijkheid voor bepaalde lezers het boek een beperkte bruikbaarheid.

Maar de redactie van de Titels voor Tieners-reeks beoogt meer dan alleen de bevrediging van een escape-behoefte. Volgens de begeleidende brief moet deze serie opwegen tegen de weinige (?) goede tienerboeken die qua taal en thematiek te ontoegankelijk zijn. Een soort adaptie dus voor minder ervaren lezers, met behoud van de kwaliteit. De reeks is dan ook, meent de redactie, geschikt voor opname in schoolbibliotheken en voor gebruik in de lessen Nederlands en Maatschappijleer. Ik moet dan vaststellen dat *Nicks grote race* in geen enkel opzicht aan die eis beantwoordt. De sporadisch voorkomende kwasi-kritische trekjes leggen het zozeer af tegen de dubieuze moraal en het bevestigende wereldbeeld, dat het enige wat in die lessen met het boek gedaan zou kunnen worden, is: het kritisch bespreken en verwerken.

Dat zal echter averechts werken op de leesbereidheid van de lezers voor wie het bestemd is en daarmee tegengesteld zijn aan het eerstgenoemde doel.

Some day my prince will come

Het tweede boek van de serie, *Losgeld voor Katja* van Jean Saunders, evenals het eerste uit het Engels vertaald, bevat geen cliché-verhaal. Katja en haar vriend Ronald geven voor de grap een valse brandmelding door en raken als gevolg daarvan ingesloten in een warenhuis. Zij worden gegijzeld door twee dieven die zich opzettelijk hebben laten insluiten. Bij hun poging het losgeld te bemachtigen, worden deze door toedoen van Ronald gearresteerd.

Dit 'eigentijdse' gegeven kan voor spanning zorgen, vooral wanneer deze zoals hier, verweven is met de spanningen in Katja zelf, de onzekerheid

die ze voelt in haar relatie tot Ronald en tot haar ouders. Helaas is het boek slecht geschreven (soms ook slecht vertaald, lijkt het), zodat het noch spannend noch psychologisch belangwekkend is. Het gebrek aan consistentie in zowel de tekening van personages en gebeurtenissen als van de gedachten van Katja maakt het warrig en oninteressant. De redactie heeft, volgens haar schrijven, de boeken uitgetest op Ibo- en mavo-leerlingen. Ik ben benieuwd naar de uitkomsten en de argumenten ten aanzien van dit boek. Het is moeilijker leesbaar dan het eerste, niet zozeer door het taalgebruik, dat in de dialogen tamelijk ruw is, als wel door de verwarde verteltrant. In verschillende opzichten zullen de problemen van Katja en de wijze waarop zij daarmee omgaat, herkenning oproepen bij de lezers, maar de slordige verwerking daarvan zal hen toch niet ontgaan. De tekening van de twee boeven, Henk en Jaap, is even stereotiep als de keuze van hun namen naïef.

In tegenstelling tot *Nicks grote race* is *Losgeld voor Katja* getransponeerd in Nederlandse omstandigheden. Deze aanpassing komt ook voor in het derde boek van de reeks, *Liesbeths eerste liefde*, en leidt daar tot enkele tegenstrijdigheden en onwaarschijnlijkheden. Dit verhaal van Pamela Sykes is overigens het enige dat beantwoordt aan de geformuleerde bedoelingen van de redactie. Qua taal is het toegankelijk, qua thematiek is het toegankelijk én waardevol. Niet vanwege de keuze van het modieuze thema *echtscheiding*, maar door de behandeling en de situering van de problematiek. Dit boek vormt inderdaad een reëel tegenwicht tegen de door de redactie afgewezen liefdesverhalen in schriftvorm, doordat het zelf een aantal eigenschappen ervan bevat. De hoofdpersoon heeft dezelfde gelukzalige opvattingen over liefde en huwelijk als er in de gemiddelde damesroman uitgedragen worden. Zij gelooft in dit Droomland als de ideale lezeres van schriftromans. Gedeeltelijk vormt dit geloof een compensatie van haar werkelijkheid. Het door ruzie en onbegrip verstoorde huwelijksleven van haar ouders, haar onbevredigende werk als typiste op een melkfabriek en het saaie dorpsleven zijn alle ervaringen waaruit zij haar contrasterende toekomstverwachting opbouwt: een harmonisch huwelijk tussen gelijkgestemde zielen, een baan als secretaresse en een dynamisch bestaan in de grote stad. Middelpunt van haar droom is de persoon met wie dit alles werkelijkheid moet worden: een

jongeman uit het dorp, met wie zij een dierbare herinnering denkt te delen en die binnenkort terug zal komen uit het buitenland. De vervulling van de droom lijkt nabij als de jongeman opduikt en precies beantwoordt aan de romantische voorstelling, in uiterlijk en qua automobiel, al bezorgt het contrast tussen zijn glamour en haar bescheiden bestaan Liesbeth de eerste twijfels.

Het geloofwaardige van dit verhaal schuilt in de wijze waarop Liesbeth zich realiseert dat het droomland onecht is, maar dat ze daarom nog niet haar hoop hoeft op te geven. Al is haar teleurstelling groot als blijkt dat de jongeman geen belangstelling voor haar heeft, de droom wordt niet wreed verstoord; hij maakt geleidelijk plaats voor een meer reële visie op haar leven. Een tweede belangrijke oorzaak daarvan is het besluit van haar ouders om te scheiden. Het kost Liesbeth veel moeite om dit te verwerken, maar als ze dit begint te aanvaarden — en daarmee eindigt het verhaal — lijken compensatie en vlucht minder nodig dan voorheen.

In de typering van het milieu, de personages en hun gedachtenwereld, staat dit verhaal dicht bij de beoogde lezerscategorie, terwijl de vertelwijze en het taalgebruik (ook de vertaling) helder en begrijpelijk zijn. Door deze raakvlakken kan het boek niet alleen aantrekkingskracht uitoefenen op kinderen, maar leent het zich ook voor 'gebruik in de lessen Nederlands en/of Maatschappijleer'. De redactie van de Titels voor Tieners-reeks mikt, gezien de resultaten van haar werk, op te veel zaken tegelijk. Alleen het laatste boek voldoet aan alle door haar gestelde eisen.

Meer lering dan vermaak

De twee boeken van uitgeverij Sjaloom gaan niet vergezeld van een brief met geëxpliciteerde bedoelingen van de uitgever, maar de reden van deze keuze laat zich — voor wie de uitgeverij nog niet kent — aflezen uit de verhalen zelf. De term probleemboek hanteer ik minder graag, omdat deze bij voorbaat andere aspecten van een verhaal opzij dringt. Wel is duidelijk dat Sjaloom deze boeken op de markt brengt als bijdrage aan de morele en maatschappelijke vorming van de lezer. Dit houdt in dat deze in ieder geval ook op deze functie beoordeeld moeten worden; in de beoordelingsterminologie: kindgericht en maatschappijgericht. Dat deze aspecten echter niet te isoleren zijn van de overige, blijkt uit het volgende.

Het boek *Een weekje spanning*, geschreven door Piet Berends, bevat elf verhalen over kinderen uit een stadswijk, afkomstig uit uiteenlopende milieus en de scholen van die wijk bevolkend. Veel van deze teksten hebben vrijwel geen plot, maar bestaan uit 'typologieën', schetsen van bepaalde kinderen (typen) in hun situatie; andere bevatten verslagen van gebeurtenissen die verhoudingen tussen kinderen onderling en tussen kinderen en volwassenen illustreren. De onderwerpen zijn met name verschillend in milieu, aanleg, kansen en ontwikkeling, isolement, tolerantie, positie van de arbeiders, ras en huidskleur, gezag, seksualiteit, en vele andere. Centraal staat de twaalfjarige hoofdpersoon, in zijn laatste jaar op de lagere school en als leerling van de eerste klas van de ulo.

De geschiktheid van de thematiek voor verwerking, voor discussies, voor reflectie als bijdrage tot bewustwording etc. zegt nog niets over de kwaliteit van het boek zelf. In *Een weekje spanning* beschrijft een ik-verteller de gebeurtenissen vanuit een positie van zo'n dertig jaar later en loopt daarbij zijn 'belevende-ik' danig op de hielen door voortdurend commentaar, goed- en afkeuring en interpretatie-achteraf te geven. Bij dit laatste richt hij zich af en toe als een auctoriale verteller rechtstreeks tot de lezer met uitleg, verzoeken om begrip, verontschuldigungen en dergelijke. Omdat hierbij de grenzen van het perspectief onvoldoende in acht genomen zijn, ziet de lezer de gedachten en overwegingen van de personages, met name van de hoofdfiguur, zodanig ingevuld met later verkregen inzicht, dat de ongelooftwaardigheid overheerst. Maatschappijkritiek en verlichte ideeën van 1979 geprojecteerd op en geïnjecteerd in situaties en personen van dertig jaar geleden. Het boek is een Fundgrube van onderwerpen voor 'probleemboeken'. Als er op natuurlijker wijze slechts enkele van deze verwerkt zouden zijn, zou het met name door de situering in het werkmilieu kansen van slagen hebben gehad. Het lukt echter niet door de genoemde overdaad en omdat er nauwelijks iets beleefd wordt of te beleven valt: steeds klinkt de soms meewarige, soms nostalgische maar altijd belerende stem die eróver vertelt.

De bedoeling van de verteller, via de achterkantekst vrijwel te identificeren met de auteur, is heel duidelijk: hij wil geen onecht jongensboek schrijven, bevolkt door geïdealiseerde personages, maar hij wil vertellen hoe het écht was, zonder

verfraaiing. Door de perspectieffervalsing, de chaotische verteltrant en de inconsequente stijl (van zeer 'gemeenzaam' tot stijf-formeel) is dit boek slecht toegankelijk voor die lezers voor wie het bij uitstek geschikt zou moeten zijn: de kinderen óver wie het vooral gaat in de verhalen. Berends heeft dit gat-in-de-markt wat al te nadrukkelijk willen vullen.

Document en oordelende lezer

7 jaren van een wielrenner van de Oostduitser Herbert Friedrich vertoont het tegendeel van die opzettelijkheid. Tegen de achtergrond van het komend nationaal-socialisme speelt zich de carrière af van de Duitse baansprinter Otto Pagler. Eerst als amateur, wereldkampioen op zijn negentiende jaar, later — gedwongen door werkloosheid — als professional, is hij door zijn imago van sportheld voorlopig onkwetsbaar voor de dreiging van de omstandigheden. Terwijl hij in de besloten kring van baanrenners nationale en internationale overwinningen behaalt en een zekere immuniteit bewaart, wordt in het lot van de hem omringende figuren de onontkoombare ondergang zichtbaar. Onder hen zijn joodse trainer Krone, die vanaf het begin het onheil bespeurt maar ondanks zijn gedachten over de betrekkelijkheid van een sportcarrière zijn pupil beschermt en begeleidt; de oud-gangmaker Wendel, die Pagler ontdekt heeft en wiens vergane glorie hem op den duur ook niet meer kan beschermen tegen het racisme; de studente Lonny, later Paglers vrouw, die door de nazi's van de kunstacademie wordt verwijderd; zijn vriend Schopp, van wie Pagler ontdekt dat hij als luftwaffepiloot bij de Spaanse burgeroorlog betrokken is geweest; Paglers broer Christiaan, lid van een communistische verzetsgroep, die uiteindelijk ook de wielrenner weet te bewegen tot uitvoering van een spionage-opdracht. Pagler ziet in zijn omgeving de straatschenderij en de moorden, gepleegd door gefrustreerde outcasts die door het SA-lidmaatschap hun positie en hun prestige opvijzelen. Hij sluit zich daarvoor af en zijn rennersbijsnaam, de man van ijzer, geldt eigenlijk zijn hele persoon: hij verhardt zich. Er is veel nodig voor Pagler tot het inzicht komt dat een keuze niet te ontlopen is. Zijn eerste daden zijn niet politiek, maar louter menselijk: hij wendt zijn invloed aan ten gunste van de joden Krone en Wendel. In toenemende mate wordt hij zich ervan bewust een stuk volksvermaak te zijn,

spelend voor de muil van een monster. Als ook dat privilege bedreigd wordt, door de journalist-SD'er Kessmaier die zich van vertrouwensman ontpopt tot judasfiguur, en Pagler op zichzelf teruggeworpen wordt, kiest hij definitief. Voor zichzelf, maar ook voor de lezer, te laat. De laatste weigering aan de SD is de aanleiding tot zijn executie.

In filmjournaalachtige fragmenten worden de historische hoogtepunten van deze zevenjarige aanloop naar een oorlog verteld, markerend en tijds-overbrugging tegelijk en daarin gelijkend op het procédé dat Bouman toepaste in *Revolutie der eenzamen*. De alledaagse praktijk van deze ontwikkeling wordt getoond in de levens van de personen rondom Pagler. Het totale historische beeld is verweven met de geleidelijke ontwikkeling die zich in Pagler voltrekt. Het boek is gebaseerd op gegevens over het leven van de wielrenner Albert Richter.

Volgens de omslag is *7 jaren van een wielrenner* een roman voor jongeren. Dat is een vage omschrijving, die nog onvoldoende verduidelijkt met wat voor boek we te maken hebben en voor welke lezer het bestemd is. Het gegeven en de sobere stijl maken het boek toegankelijk en boeiend voor zowel volwassenen als jongere lezers. De omslag en de typografie zijn die van een jeugdboek, het verhaal en de verteltrant zijn daar niet geheel mee in overeenstemming. Door een verhaaleigenschap te bespreken wil ik proberen duidelijk te maken dat een zekere (leeftijds)begrenzing (vanaf ...) te verdedigen is.

In jeugdboeken waarin vraagstellingen van morele aard geplaatst zijn in (bijvoorbeeld) omstandigheden van maatschappelijke, politieke of morele onzekerheid, zoals verhalen over oorlogssituaties of sociale crises, treedt dikwijls een verteller of vertelinstantie op, die de lezer behulpzaam is met commentaar, met toelichting en ook met het (al of niet terughoudend) presenteren van een moraal. Dat is een dikwijls noodzakelijke ingreep om een bepaalde thematiek en bepaalde omstandigheden voor jonge lezers toegankelijk te maken. *Boris* van Jaap ter Haar is daar een voorbeeld van en ook Jan Terlouw hanteert dikwijls dergelijke adaptatie-middelen. De afwezigheid van zo'n verteller stelt de lezer voor groter problemen: in het magistrale *Leve de republiek* van Jan Procházka wordt dit opgelost door Oldrich. In *7 jaren van een wielrenner* is het perspectief van dien aard dat de lezer aangewezen is op zichzelf. De waar-

nemingen van de personages worden niet gefilterd of ingekleurd; vanzelfsprekend voelt de lezer betrokkenheid bij figuren en daden, maar met name ten aanzien van de positie van Pagler moet hij zelf de gegevens samenvoegen en daarna concluderen en oordelen. Voor jonge lezers ontbreekt ook de mogelijkheid om via de ogen van een leeftijdgenoot zicht te krijgen op de gebeurtenissen en de problematiek: in het verhaal komen alleen volwassenen voor. Deze vrijheid van de lezer maakt het aannemelijk dat dit boek de aanduiding *roman voor jongeren* meekrijgt. Welke grens precies getrokken wordt en waarin die uitgedrukt wordt, is een tweede. Men zie hiervoor o.m. Jacques Vos 'Jeugdliteratuur en morele opvoeding' in: *Levende Talen* 350.

Meer dan een al of niet adapterend probleemboek is *7 jaren van een wielrenner* een indrukwekkend document, dat op een geheel eigen wijze individuele problematiek verweeft met historische ontwikkelingen.

De slotsom van een artikel dat als boekbespreking begon, maar waarin van lieverlede het commentaar de plaatjes ging overheersen.

Beoordeling van jeugdboeken door volwassenen mag mijns inziens niet plaatsvinden vanuit een esthetische, pedagogische of ideologische vooringenomenheid, maar vanuit een brede benadering waarin al deze aspecten in het oog gehouden worden. Geen scheiding dus, maar onderscheiding. Niet het opleggen van een beoordelingsmodel, maar het aanleggen van een beschrijvings-

schema, waarin eigenschappen en aspecten in hun samenhang zichtbaar, en dominante trekken herkenbaar en benoembaar worden. Bepalen deze laatste met name het uiteindelijke oordeel, de beschrijving maakt het tevens mogelijk rekening te houden met de bijzondere waardering die jonge lezers aan bepaalde verhalen en verhaaleigenschappen toekennen. Want beschrijving en beoordeling worden niet louter om zichzelf verricht: als in vervolg daarop een didactische argumentatie de plaats inneemt van het traditionele en persoonsgebonden onderscheiden van goede en slechte jeugdboeken, kan met gebruikmaking van het verkregen inzicht het boek de plaats gegeven worden die het ten opzichte van de lezer en in het leesonderwijs toekomt. Intentieverklaringen van een uitgever of een auteur kunnen dan gelaten worden voor wat ze zijn: rechtvaardiging of reclame.

Bruce Carter *Nicks grote race* Gottmer Haarlem 1979. Titels voor Tieners-reeks. Oorspr. titel: *Four wheel drift* (London 1973)

Jean Saunders *Losgeld voor Katja* Gottmer Haarlem 1979. Titels voor Tieners-reeks. Oorspr. titel: *Nightmare* (London 1977)

Pamela Sykes *Liesbeths eerste liefde* Gottmer Haarlem 1979. Titels voor Tieners-reeks. Oorspr. titel: *East West* (London 1976)

Piet Berends *Een weekje spanningen en andere verhalen* Sjaloom Odijk 1979

Herbert Friedrich *7 jaren van een wielrenner* Roman voor jongeren. Sjaloom Odijk 1979. Oorspr. titel: *Der Kristall und die Messer* (Berlin 1971)